

821.163.41.09-344:398(049.3)

НАДА МИЛОШЕВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ (Београд)

Наташа Станковић-Шошо, *Топос пута у српској народној бајци*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2006.

Књига *Топос пута у српској народној бајци* Наташе Станковић-Шошо у издању Друштва за српски језик и књижевност Србије представља њен незнатно, за штампу адаптиран, магистарски рад. Састоји се из увода, десет централних поглавља, закључка, индекса појмова и имена, списка извора и литературе.

У сажетом Уводу изложени су основни циљеви рада – испитивање функције топоса у структури српских народних бајки и откривање не само међуодноса са мотивом путовања, већ и са самом конструкцијом радње и различитих сижејних целина. Елиминишући било какве термилошке неспоразуме, Наташа Станковић-Шошо, одмах на почетку, појам топоса пута дефинише као место у простору које јунак савлађује приликом свог кретања, да би, уколико се кретање јунака одреди и временски, увела и појам хронотопа.

Дајући синтетички увид у досадашња истраживања, аутор поред руских и француских структуралиста и семиотичара (да поменемо само Пропа, Бахтина, Лотмана, Иванова, Топорова, Мелетинског, Успенског, Толстоја, Гремаса) обухвата и друге приступе грађи (Фројдов, Јунгов, Елијадеов, Литијев, задржавајући се и на већини наших проучавалаца). Своје анализе заснива на штампаним збиркама у распону од преко стопедесет година, почев од зборника Вука Стефановића Караџића, преко Српских народних приповедака Веселина Чајкановића, до дијалекатске теренске збирке приповедака и предања, из друге половине двадесетог века, Драгутина Ђорђевића.

Комбинујући синтагматски приступ бајци са њеном парадигматиком, аутор Пропов морфолошки приступ успешно допуњује семантичким анализама грађе, логиком наративних могућности, истраживањем „историјских корена“, етнолошким аспектима. Притом, за својеврсну композициону структуру свог рада користи Пропов редослед функција, које представљају основну нит развика радње коју чини јунаков одлазак у свет и повратак из њега, уз праћење разних видова сусрета и авантура које га на том путу очекују. Јер бајка и јесте прича о јунаковом путовању.

У средишњем делу рада истиче одлике топоса пута у бајци који „омогућује да се пут веже за путовање на непосредан начин“: 1/ као стаза којом јунак пролази; 2/ као правац кретања (хоризонтални или вертикални пут); 3/ као место – знак који одређује даље јунаково кретање и 4/ као објективизација радње у етапама. Притом, аутор сваку од ових одлика илуструје одломцима из грађе, да би истовремено показао њихову међузависност.

Топос пута тако у интерпретацији Наташе Станковић-Шошо прераста у законитост приповедне логике бајке. Дужина пређеног пута јунака, препреке које јунак на том путу савлађује, рокови који му се постављају за извршење задатака, постају мера времена. Изванредно уочавајући постојање времена у бајци у садејству са кретањем јунака, аутору се намеће и други вид времена као бинарна опозиција дана и ноћи, и он прати условљеност догађаја временом када се збивају. Како су носиоци догађаја јунаци, долази до изражаја и њихова категоризација према времену, али и простору путовања. Постаје очигледно да оштрени јунаци бајке путују дању, да динамички јунак препреке савладава ноћу у хтонском простору, а да сам сиже зависи од етапа путовања и кореспондирања отвореног и затвореног простора.

Посебну пажњу Наташа Станковић-Шошо посвећује типовима путовања јунака у бајци, доводећи их у везу са статусом јунака. Уочавајући три типа путовања: 1/ праволинијско; 2/ путовање са прекидом у медијалној фази, али са наставањем у другом току и успешним повратком; 3/ путовање које образује кружницу целог сижејног склопа са враћањем у почетну позицију после остварења циља. Притом, долази до закључка да успешност кретања јунака, па самим тим и динамика сижеа, зависи од фаза путовања и различитих облика простора у којима се јунак креће.

Запажајући да у бајци постоје само два правца кретања јунака – хоризонталним и вертикалним путем, при чему пут хоризонталне оријентације, који је и основни, представља линеарно кретање не само од затвореног ка отвореном и дивљем простору, већ и доспевање до оностраног. Занимљиво је, при том, излагање на видело митских сурвивала и њихових историјских транспозиција, као што је топос воде, на пример, која и у бајци представља границу која раздваја оштрени од оностраног света, или крчме, куће усред шуме, или града, који представљају најудаљеније и најопасније топосе у првој етапи јунаковог путовања. Оно што је, међутим, за наративне могућности приповедања посебно значајно и што представља ауторово откриће, јесте функција коју топоси имају у одређивању типова

јунака. Тако се динамичан јунак само привремено зауставља крај воде, статичан ту и остаје. Као што се на међи два света (свог и туђег) у сусрету с оностраним бићем зауставља кретање „женских активних ликова“, а „подстиче кретање мушких ликова“. Описујући вертикално оријентисан пут (одлазак у горње царство или подземни свет), аутор запажа да је прелазак границе између светова могућ једино уз помоћ медијатора прелаза. У индексу појмова, на крају рада, ти медијатори и специфичности њихових функција добиће посебно место.

Одређивање описа пута као свођење на атрибуцију топоса (прав, раван, дуг, исти, други) прераста у откривање развоја радње, при чему се испоставља да „прав, дуг пут у бајци води ка циљу; странпутица у неизвесност, леви пут у смрт, а десни до неприступачног, скривеног простора“. У тананој скали односа јунаковог избора пута и хоризонта очекивања, јунаци се деле на непобедиве (главни, млађи) и победиве (споредни, старији), да би ови други послужили као мотивација повратку главног јунака на прави пут, заправо даљем развоју радње. Уочавањем корелације јунаковог избора пута са другим јединицама форме, или условно речено са „функцијама“ у Проповом смислу (сусрета са штеточином, на пример, искушавања, потере, стицања помагача), испоставља се да избор пута непосредно утиче на формулативне поступке, на њихову устаљеност у структури бајке, те самим тим, опет на развој радње. У том развоју, Наташа Станковић-Шошо посебно наглашава улогу топоса рачвања пута, који се заснива на опозицији: горе/доле, као и улогу топоса раскршћа, који обухвата и опозиције: горе/доле и исток/запад. Посвећује им и посебна поглавља, посматрајући их и као митопоетске слике, укључујући тумачења из етнографске литературе, релевантне одломке из корпуса датих бајки, али не одступајући од основног циља свог рада, одредивши им место у дубинској структури бајке.

Односи између јунака у датом простору и зависност њиховог понашања од тог простора, представљени су и у психолошком и у друштвено-историјском контексту, који се заправо објективизује формулативним поступцима битним за развој радње као целине. Сагледавши простор као *дискретни низ јаких места (места-знакова)*, Наташа Станковић-Шошо је утврдила да топос пута има генеришућу, али и везивну функцију, не само у структури бајке, већ и на нивоу сижеа, односа између ликова, њиховог испољавања, и оно што је посебно важно, у садејству простора и времена уочила је топос пута као законитост приповедне уметности бајке, без које би се бајка као жанр обрушила.

Тако смо добили још једну књигу о бајци, овај пут српској бајци посматрану из посебног угла који је управо том посебношћу осветљава као универзални жанр у чијем оквиру нашој бајци припада изузетно значајно место.